



Баасы  
келишимдик  
баада

ЖАЛАЛ-АБАД  
АКК

Май

2021-жыл  
№3 (215)

Биздин сунуш - сизге киреше!

# Беллес

Жалал-Абад Айылдык Консультациялык кызматтын гезити



## Нан жана

## ден соолук



**Агамдан улуу ат жок,  
Нанган улуу аш жок!**

Илгери айылда нан жапканда, нандын жыты буркурап жыттананып, айылдын башынан ортосуна чейин өрдөп жетчү. Шамалдын агымы менен нандын аңкыган жыты жыттанганда, паланча жеңем бүгүн нан жапты дечү элек. Азыр башкача, өзүң жаап жатсаң деле мурункудай аңкыган жагымдуу жыттан дайын жок дейт элем. Ак ун жейбиз деп кара ун жегенден намыс кылган күндөрдү да артта калтырабыз деген үмүттөбүз. Учурда эл "кебектүү ун", "камыр турушка бышырылган нан" деген түшүнүктөргө өтүп жатышат. Бул да болсо элдин өз ден соолугуна кам көрүп баштагандыгынын белгисидир. Бирок баары бир унду сырттан сатып келүүгө мажбур болуудабыз. Эмне үчүн? Себеби өзүбүздүн гектарлаган кайракы аянттарыбыз пайдаланылбай от басып, жайыттар бош жатат же болбосо ал жерлерге тоют өсүмдүктөрүн эгип коюп жүрөбүз. Бул жерде көп тоскоолдуктар бар. Аны жеңүүгө иш-аракеттерди жасашыбыз зарыл жана шарт!

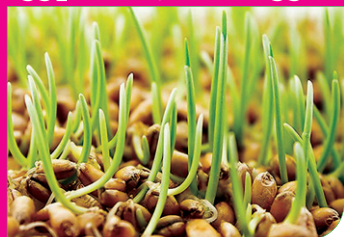
Ал үчүн Жалал-Абад регионалдык айылдык консультациялык кызматы «Өзүбүз өндүрүп, өзүбүз колдонолу» деген ураан менен жакшы бир долбоорду жүзөгө ашырууда.

Гезиттин бул чыгарылышында «Нан жана ден соолук», «Кебектүү ун», «ЖА АККнын түз себүү технологиясын пайдаланып, кайракы аянттарды натыйжалуу пайдалануу» ж.б. темаларда атайын чыгарылыш жарык көрдү. Айрыкча бул ой «COVID-19» пандемиясы башталганда күчүнө кирди.

Насипа МАМАСАЛИЕВА

2-бет

Туура тамактануу...



3-бет

Камыр туруш...



4-бет

Эмне үчүн түз себүү...



5-бет

"Золотой колос"...



8-бет

Түз себүү...





# Туура тамактануу – ден соолукка кам көрүү дегенди билдирет



**Эмнени жесең ошосун!**

**Ө**зүм жазган туура тамактануу жөнүндө эрежелерди өзүм колдонууга аракет жасап келем. Бирок кыргыздын канына сиңген менталитет жолтоо болуп жатат. Эрежелерди элдин катмарына маалымат жетсин деп жаздым, «мен айтпасам ким айтат» - деген сөз бар элде.

Маалыматты жеткире беришибиз керек деп ойлойм, акыры бир күн түшүнүк келет го. КМШ өлкөлөрүндө статистика боюнча орточо жаш 67 жыл экен, кытайда 92. Ал эми жапондор инфаркт, инсульт, давление дегенди билбейт экен. Бизде болсо бул оорулар менен чекеден ооруйбуз десек жаңылбайбыз.

**Кесепеттер туура эмес тамактануунун түпкүрүндө.**

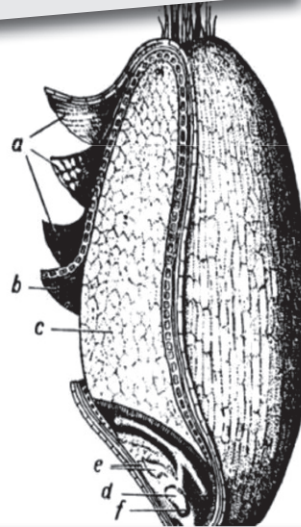
Айыл чарбасындагы эске алуучу коопсуздук эрежелерине ылайык дыйкандар колдонууга алып жаткан химиялык жанжаныбарларды дарылоо, өсүмдүктөрдү коргоо каражаттарын туш келди колдоно бербестен, квалификациясы бар адистер менен кеңешип, пайдалануу туура болот. Себеби зыяндуу калдыктар айлана-чөйрөдө, азык заттарда калып кетип, көйгөйлөр жаралышы ыктымал.

Мисал катары жакынкы өткөн жылдары Россия, Казакстан өлкөлөрүндө көптөгөн бал аарылардын кырылуусу чоң көйгөй болду. Анын себеби фермерлер пестициддерди көп колдонуудан улам келип чыкты деп жатышат.

Адамдар алманы көп жегени жакшы экен. Күнүгө 1 алма жеген адам көпчүлүк оорулардан оолак болот деген маалыматтар бар. Бул көз карашта 2 жыл мурда алманын арзан болушу эл үчүн жакшы эле болду десек болот.

Бал болсо курамы боюнча адамдын канына жакын жалгыз азык, башка мындай азык жок деп айтылат. Андай болсо балды жеп жүргөн жакшы, бирок азык катары эмес, ысык чай менен же тамактануу учурунда. Балды өзүнчө тамактан сырткары сууга эритип ичкен жакшы деп айтышат табыптар менен даарыгерлер.

Тамактанууда нан негизги орунду ээлейт. Ата-бабаларыбыз буудайды тегирменде тарттырып, кебегин кошо ундан нан жасап азыктанышкан.



Буудай данынын түзүлүшү:

- a – 3 катмар
- b – алейрон катмары
- c – азык (эндосперм)
- d – түйүлдүк
- e – түйүлдүк жалбыракчалары
- f – түйүлдүк тамырчалары

Чынчыл доктурлардын айтымында кебегин менен ун пайдалуу экен. Кебек ичеги-карындын ички беттерин, көчө шыпыргычтын шыпыргысы көчөнү шыпыргандай шыпырып, тазалап турат экен. Ал эми буудай данын агрономдун көз карашы менен ички түзүлүшүн чечмелеп айтсак: ал тирүү жандык катары (топуракка түшкөндө андан тирүү өсүмдүк өсүп чыгат) түйүлдүктөн (зародыш) жана азык зат бөлүгүнөн турат.

Түйүлдүк жайгашкан жерде жаратылыштан жаңы организм өсүп баштоо учурунда талап этилүүчү күчтүү табигый заттар топтолот. Алар витаминдер, минералдар, микроэлементтер. Бардык пайда ошол жерде. Ал эми азык зат бөлүгү (эндосперм) негизинен углеводдордон (крахмал ж.б.) турат. Кебек менен кошо пайдалуу заттар чыгып кетет. Ошондуктан кебектүү ун тарттырып жегенге умтулуу керек.

Кебектүү ундан даярдалган нан менен азыктанышкан ата-бабаларыбыз азыркы адамдар жабыркаган оорулардан оолак болушкан.

Эми азыр кайрадан камыр турушка кайтып жатабыз, дрождон арылып, эң туура кадамга баруудабыз!

Кебегин бар унду колдоносубу же ак унду колдоносубу аны өзүңүз чечиңиз!

Атабай ТОЙЧУ уулу



## «Таза» нан



**Д**октурлар ак нан жебей кара нан жесең тоодой балээден арыласың деген дүжүр сунушун мага да айтышты. Дүкөндөрдө кара нандын түрү көп. Кымбаты бар, арзаны бар. Кесиптик ит адатым кармап, тереңирээк териштирсем, кара нан деген азыр табиятта жок экен. Кара деп сатылып жаткандын баары ак буудайдын эле кара боёк менен боёлгон наны болуп чыкты. Кыскасы, дары деп тандаганыбыз уу экен.

Дагы тереңирээк иликтеп көрсөк, балээнин баары нандын агында же карасында эмес, анын кайсынысынын болбосун "дрожь" менен ачытылганында экени айкын болду. Бүтүндөй нан чыгаруу өнөр жайы, ал турсун нанды өзү жаап жеген элеттик аялдын баары мына ушул дрождо олтурушат азыр.

Толгон адистер, анын ичинде ондогон дарыгерлер менен сүйлөштүм. 4 саатта ачычу камырды 1 саатта ачыткан дрождун өзү эмнеден жасалат? Мынчалык тездикти табиятта кайсы биологиялык процесс камсыз кылышы мүмкүн? Көрсө адамдын же малдын өлүгүнүн чирүү стадиясында гана ушундай тездик болушу мүмкүн экен. Өлүктүн чириндиси менен өстүрүлүп жасалган дрожь адамдын денесиндеги пайдалуу бактериялардын баарын шал кылып, жалаң буза турган бактерияларды өөрчүтөт. Бүгүнкү оору-сыркоонун баары ушундан деп, өнүккөн өлкөлөрдүн баары бул балээден, дрождордон караманча баш тартып жатат азыр.

**А бизчи? Биз бул тууралуу ойлоно да элекпиз.** Адистер айтканды угаар түрүбүз жок. Акча жасагычтар эмне сунуш кылса да ылгабай жеп келатабыз.

Ошентсе да көзү ачылгандар деле жок эмес. Бишкекте көчөдөн тамак жебеген өзгөчө такыба мусулмандардын бир чакан жамааты бар. Дрождун арамын небак билип, өздөрү үчүн кадимки камыр турушка нан жапкан тандыр уюштуруп алышкан. Баары нанды ошондон алат. "Айыл азыгы" дүкөнү ошолордун желкесине олтурдук, ал турсун дүкөнүбүзгө жакын жерге көчүрүп келип алдык бизге да нан жаап бергиле деп. Кубанып макул болушту. Бирок мусулманчылыкка такыба, ишине чебер болгону менен бул наабайчылар бизнеске жогураак экен. Өлүм-житим же башка көр тирлиги чыкса нан жаппай коюшат. Аларды алмаштыраар киши жок. Камыр турушка нан жасоо эки эседен көп эмгекти талап кылган чоң түйшүк экен. Наабайчы аттуунун баары жаа бою качат.

Булар болсо болоор-болбос акчасына кайыл болуп, адал иштин берекесине, анан да бул иштин чоң келечеги бар деген менин убадама ишенип, иштеп келатышат.

Бирок нандын берекесинин азырынча жыты да сезилбейт. Болоор-болбос сандагы нан өтөт. Алыстан болсо да издеп келип нан алып жаткан 20-30 киши менен маселе чечилчүдөй эмес.

Адал, арамды түшүнгөн, таза нандын келечегин көрө билген бир бизнесмен чыгып, ушул жигиттердин такыбалыгы менен адистигин пайдаланып, кол эмгегин жеңилдетип, туруктуу жана заманбап өндүрүш уюштуруп кетсе дегенде эки көзүбүз төрт.

Бүгүн ачылбаган көздөр эртең ачылаар. Өзүбүз эми болоорубуз болуптур, жок дегенде балдарыбызга адал нан жегизели. Таза тамак жебегенге ыйман уялабайт дегендер чыгаар. Ошентсе да бир жарым миллион кишилик шаарда жалгыз дүкөн жалгыз тандырдын жарым күн жапкан нанын араң сатып жатса, таза тамак деги эле бизге керекпи деген да ойго келесиң...

**Бейшенбек БЕКЕШОВ**  
(2019-ж.)





# КАМЫР ТУРУШ МЕНЕН АЧЫТЫЛГАН НАН ЖЕГИЛЕ!

**Эмгектин наны таттуу,  
Жолкоонун жаны таттуу!**



## Камыр туруш деген эмне? Кантип даярдап алса болот?

- ▲ Камыр туруш – бактерия.
- ▲ Аны үй жаныбарына салыштырсак да болот: ун менен азыктанып, суу ичет жана аба менен дем алат.
- ▲ Байыртадан кыргыз эли ачыган айранга, угутка, максымга же бозого бир аз ун кошуп чалып, тыныктырып, 3-4 күн ун жана суу менен азыктандырып отуруп камыр турушту даярдап алышчу.
- ▲ Ал азыркы ачыткынын (дрожь) да, көптүргүчтүн (разрыхлитель) да ролун бирдей аткарат.
- ▲ Жылуу сууга камыр турушту эзип, унду салып камыр

жууруп, ачытып, андан соң нан бышырышкан.

- ▲ Камыр көөп чыкканда кийинкиге муштумдай камыр туруш алып, аны унга булап супаранын ичине салып сакташчу.
- ▲ Мындай камыр туруш менен ачытылган камырдан табигый таза жана жанга жагымдуу, бойго кубаттуу нан жасалчу.

Орусиялык врач-натуропат, медицина илимдеринин кандидаты, академик Виктор Хрущев “Нан – ден соолук үчүн” аталышындагы эмгегинде жана социалдык баракчаларынын бирине: «Мен күнүмдүк рационумдан заманбап жол менен жасалган нандын түрлөрүн алып салдым. Анткени нан жасоодо колдонулуучу заманбап, термофилдик ачыткылар (дрожжи) организмге киргенден кийин көбөйөт да, организмге керектүү витаминдерди, микроэлементтерди, белокторду пайдалана башташат. Аны менен катар ар кандай уулуу заттарды бөлүп чыгарышат. Айрым изилдөөчүлөр “нанды бышырган кезде ачыткы өлүп жок болот” деп элди ынандырууга аракет кылышат. Мен алардын оюна кошулбайм. Анткени бышыруу процессинде ачыткы ундун курамындагы белоктуу затка (клейкость) кирип, аны капсула катары колдонот да, ичегиге барганда



капсуладан чыгып, ичегинин былжырын сезгентет, микрофлорасын бузат. Алар ичегиде гана мителик кылышпастан, кандын плазмасына да өтүп жашашат жана көбөйүшөт. Мунун арты ууланууга, грибок ооруларына, иммунитеттин бузулушуна, өнөкөт жана рак ооруларынын жаралышына жеткирет.

Эгер рациондон мындай нанды алып салсаңыз, кан 5 жылдан кийин гана ачыткы клеткаларынан тазалана алат. Андыктан камыр туруштан жасалган нан азыктарын пайдаланууга өтүнүздөр”, - деп жазган. Чынында анын бул оюн бүгүнкү күндө оорулардын жашарып бараткандыгы айгинелеп тургандай. Заманбап ачыткынын организмге зыяны тууралуу башка окумуштуулар, алардын ичинде Розини Жанфранко, Сергей Коновалов, Фёдор Углов да айтып чыккан.

Маалыматтарда заманбап ачыткыларды өндүрүүдө оор металлдар жана зыяндуу химиялык элементтер (техникалык аммонийдин сульфаты, Б маркасындагы техникалык аммиак, техникалык күкүрт кычкылы жана башкалар) колдонулат делет.

Айта кетчү нерсе, АКШ, Швеция жана башка кээ бир өлкөлөрдө ачыткысыз бышырылган нан кадимки көрүнүшкө айланган жана аны рактын алдын алуу үчүн жешет.

## Наабай нан же майлуу нандын зыяны



Базарда сатылган көз жоосун алган кооз паптыр нандардын ден соолукка тийгизген таасири жакшы эмес. Ал нандар биринчиден заманбап ачыткыга (дрожь) ачытылып жабылса, экинчиден пальма майы кошулган үчүн жалтырап, катыбай узак убакытка чейин сакталат экен. Пальма майы башка өсүмдүк майларына караганда бузулбай узакка сакталат. Ошондуктан бузулбай, катпай, даамы жоголбой турушу үчүн азыктарга кошушат. Майлардын 80 пайызы тамак-ашка колдонулат, ошондой эле техникалык май катары да пайдаланылат. Өндүрүлгөн пальма майынын 60 пайызын Азия, 10 пайызын Европа өлкөлөрү сатып алат.

Европа жана АКШ өлкөлөрү пальма майы жүрөк кан-тамыр ооруларын жаратат деп тамак-ашка колдонууга тыюу салган. Адам ал май кошулган азыкты улам жегиси келе берет. Майдын зыяндуулугу тууралуу көптөгөн окумуштуулар, дарыгерлер өз пикирлерин айтып чыгышкан.

Врачтардын берген маалыматтарына ылайык, пальма майын атайын иштетүүдөн өткөргөндө витаминдери жок калат. Ошол кезде курамында рак, атеросклероз, инсульт, инфаркт ооруларын чакыруучу заттар болот экен.

Пайдасы барбы? Ооба эгерде пальма майын табигый түрдө колдонсок көзгө, чачка, териге оң таасирин тийгизип, алардын балансы жакшырат. Ал эми бизге техникалык иштетилген түрүндө келет экен. Себеби сапаттуу нерсе эч качан арзан болбойт. Бизге таза май келбейт, анткени тазасы кымбат.

Ташып келүү чыгымдарын кошкондо баасы ого бетер өсүп кетет. Балдар азыктарында кошулган пальма майы кальцийди сиңирбей, баланын сөөгү кеч өсөөрү аныкталган. Андыктан азык алаарда курамын окуңуз. Мөөнөтү узакка сакталуучу печенье, момпосуй ж.б. азыктарды албай, экологиялык жактан таза каймакты, сүттү колдонуңуздар. Булочка, торт, сыр ж.б. үйдөн жасап жеңиздер. Сүт азыктарынын мөөнөтү кыскаларын алган оң. Баасынын арзан экендигине эмес, кымбат болсо да сапаттуусуна басым жасаңыз. Анткени өзүңүздүн жана балдарыңыздын ден соолугу, товардын баасынан кымбат.

Интернет. Ден соолук.

## КАМЫР ТУРУШ

### Артыкчылыктары:

- Үй шартында, колдо бар азыктардан жасап алууга болот.
- Камыр туруш менен ачытылган камырдан жасалган нан даамдуу болот жана жыты аңкып турат.

➢ Камыр жасаган сайын андан бир муштумдай алып, жаңыртып туруу менен аны түбөлүккө колдонууга болот.

➢ Биологиялык активдүү кошулмаларга, микро жана макроэлементтерге бай.

### Камыр туруш табигый азыктардан жасалгандыктан ден соолукка пайдалуу

- Нандын организмге сиңимдүүлүгүн арттырат.
- Ашказандагы, ичеги-карындагы айрым ооруларды жок кылууга жөндөмдүү.
- Организмдин стресске туруктуулугун жогорулатат.
- Уулуу заттарды айдап чыгат.
- Сөөк жана нерв системасын чыңдайт.
- Тырмакты жана чачты бекемдейт.
- Кандагы холестериндин деңгээлин азайтат.

### Кемчиликтери:

- Камыр туруш менен жасалган камырды өз убагында жасабааса ачып кетет да, нан кычкыл болуп калат.
- Камыр турушту үштүпөй, бөлмө температурасында сактоо керек.
- 7-8 күнгө чейин сактоого болот. Эскирип кетсе андан жасалган нандын сапаты да бузулат. Демек, жаңылоо керек болот.

## ЗАМАНБАП АЧЫТКЫ (дрожь)

### Артыкчылыктары:

- Дүкөндөрдө сатылат, кымбат эмес.
- Камырды 1 саатта ачытат (ачытуу эрежелери туура сакталган учурда).
- Узакка сакталат.
- Сактоо мөөнөтү 2 жылга чейин.

### Кемчиликтери:

- Ар кандай кошулмалар кошулуп, химиялык жол менен алынган азык. Курамында грибоктор болгондуктан төмөндөгүдөй зыян алып келет:
- Иммуниетти начарлатат.
- Ууларды бөлүп чыгарат.
- Ракты жаратат.
- Тамак сиңирүү органдарынын иштешин начарлатып, ашказанда кычкылданууну жогорулатат, жараны пайда кылат.
- Кан тамырлардын кеңейишине алып келет.
- Боордо, өттө ташты пайда кылышы мүмкүн.
- Кальций тартыштыгын жаратат жана башка.

Бүажар РАИМКУЛОВА,  
Туура тамактануу боюнча түзүлгөн  
МААН платформасынан алынды



## Нанды жерген сура, Аккан терген сура!



# ЭМНЕ ҮЧҮН ТҮЗ СЕБҮҮ?

**Т**арыхтан алып карасак биздин ата-бабаларыбыз совет дооруна чейин, топуракты аңтарып айдабастан, жыгач соко менен жердин үстүнкү катмарын жумшартып, дан эгиндерин айдап, түшүмдү алып, дыйканчылык менен алектенип келген. Калк арасында,

«жакшы жаңы – жакшы эстен чыккан эски» деген кеп бар. Азыркы жаңы, инновациялык «Нөлдүк технология - Нулевая технология» жалпысынан алганда ошол ата-бабалардын ыкмасын кайталайт. Бирок замандын жетишкендиктерин:

- ♦ так үрөн өлчөмүн себүү;
- ♦ аммофос комплекстүү

жер семирткичти үрөн менен бирге себүү;

- ♦ уруктук буудайды бирдей тереңдикте таштоо;
- ♦ бекем сошниктер менен катуу, кургак жердин үрөн жатчуу катмарын жумшартып кетүү жумштарды бир учурда аткарып кетүүнү өзүнө камтыйт.

**XXI кылымда адамзат, илим-билимдин жетишкендиктерине жетип, бирок ата-бабалар ыкмасына негизинен кайтып, жерди аңтарып айдабастан, түз себүү ыкмасына эмне үчүн келди дегенде, төмөнкүлөргө токтолуу керек:**

▲ Топурак кыртышы соко менен аңтарылып айдалганда жердин үстүнкү катмарында органикалык калдыктарды иштетүүчү микроорганизмдер топурактын астына түшүп жабылып, өз ишмердүүлүгүн токтотот. Жердин бетине андай микроорганизмдер жок катмар көтөрүлүп, табигый жаратылышта жүрүүчү процесстер бузулат.

▲ Жаратылышта адамзаттын кийлигишүүсүз тоолордо, токойлордо жер аңтарылып айдалбай эле өсүмдүктөр дүркүрөп өсүп жатканын эч ким таналбайт. Ал тургай ошондой адамдын кийлигишүүсүз калган, дың жерлерде айдалган эгиндин биринчи жылкы түшүмүнүн өтө жогору болушу жалпыга белгилүү экендиги - топуракты аңтарып айдабоо керектигин далили.

▲ Түз себүү ыкмасы бир чети ошол жаратылышты кайталоо, жердеги табигый жүрүүчү процесстерге жолтоо болбоо, топурактын экологиясын – микроорганизмдерди, топурак жандыктарын (негизинен сөөлжан ж.б.) сактоо жана көбөйтүү.

▲ Жерди аңтарып айдабай, биз топурактын структурасын сактайбыз. Андагы азык элементтердин күрдүү катмардын жаан-чачын суулары менен жуулуп кетишине бөгөт

көбөз. Кайракы жерлерде өтө маанилүү суунун сакталып, топурактан керексиз бууланып, коромжуга учурашына жолтоо болуп, үнөмдүү сарпталышына шарт түзөбүз.

▲ Учурда дыйкандар тоют керек деп саманды талаалардан алып чыгып өздөрү колдонуп же сатып жатышат. Самандын тоют катары азыктык сапаты төмөн, андан көрө анын талааларда жер семирткич катары калганы туура болот. Талаада саман жер бетин мульча (төшөнчү) болуп жаап турушу, тоют катары колдонгондон көрө топуракка жана дыйканга экономикалык жактан бир нече эсе пайдалуу экендигин дыйкандар бара-бара түшүнүшөт.

▲ Саманды талаага жер семирткич, мульча катары калтырайын дегендердин да максаты бүгүнкү күндө дароо орундала койбойт. Себеби күзүндө эгин талааларга жайылуучу, саны бар сапаты жок көптөгөн үй жаныбарлары (жылкы, уй, койлор) саманды эле эмес, топонду да, орулган буудай, арпа калдыктарын да калтырбайт. Бул кыргызстандыктардын көйгөйү, анын чечүүчү жолу – сапаттуу, порода малдарды кармап, сандан сапатка өтүү керек, бул процесс башталган.



Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат



Аткаруучу:



# Кайракы аянттарга буудай эгүү күч алды

**К**ыргызстандын көпчүлүк аймактарында кайракы жерлер дээрлик натыйжалуу пайдаланылбай келүүдө. Элеттиктер эшик алдына бир аз картошка, помидор, бадыраң өстүрүп, кенен жаткан үлүш жерлерине күн карама, жүгөрү, арпа айдап келишет. Үлүш жерге эгин эмес, беде эгип койгондор же таптакыр эч нерсе айдабагандар да жок эмес. Мына ушундай көйгөйлөрдү эске алуу менен дыйкандардын кайракы жерлерин натыйжалуу пайдалануусун өнүктүрүү максатында атайын долбоор башталган.

### ДОЛБООРДУН АТАЛЫШЫ:

«Сузак районунун кайракы жерлеринде буудай жана арпа өстүрүү үчүн туруктуу система түзүү».

### КАМТЫЛГАН АЙМАКТАР:

Жалал-Абад облусу Сузак району, Көк-Арт, Курманбек, Кызыл-Туу, Ырыс Айыл аймактарындагы айылдар.

Долбоордун 3 жыл ичинде 900 га кайракы аянтка дан өсүмдүктөрүн өстүргөн 300 фермерди камтуу планы бар.

Түз эгүү технологиясы менен салттуу ыкманы салыштырып, төмөнкү жыйынтыктарга келдик (2019-2020-жж.)

**Долбоордун мөөнөтү: 15-август, 2019-жыл, 15-август, 2022-жыл.**

#### ДОЛБООРДУН МАКСАТЫ:

1. Жерди айдабай себүү же топуракты минималдык түрдө иштетүү ыкмасын колдонуу менен кайракы жерлерде буудай жана арпа дан өсүмдүктөрүн өстүрүү аркылуу дыйкандардын кирешесин жогорулатуу.
2. Жергиликтүү ресурстарды натыйжалуу пайдалануу жана сактоо технологияларын колдонуу аркылуу дыйкандардын билимин жакшыртуу, топуракты коргоо, кыртышты сактоо, атмосферага зыяндуу заттардын бөлүнүп чыгышын азайтуу.
3. Дыйкандардын өндүрүшүн жакшыртуу максатында кайракы жерлерде дан өсүмдүктөрүн өстүрүүдөн баштап, айыл чарба техникаларын кошо, нарк тизмегинде бардык катышуучуларды камтуу

аркылуу туруктуу кошумча нарк тизмегин (ЦДС) түзүү.

4. Долбоордун туруктуулугу үчүн дыйкандардын башка кошумча нарк тизмегиндеги катышуучулар менен биргеликте натыйжалуу кызматташуусун өнүктүрүү же кооператив түзүү.
- Натыйжада эркектер үчүн- 24, аялдар үчүн- 3, жаштар үчүн (28 жашка чейин)- 5 кошумча жумуш орундары түзүлөт деп күтүлүүдө.
- 2019-2020-жылдарда жалпы 56 дыйкан катталып, анын ичинен 5 аял киши, 10 аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн камтылды. Буудайдын Элита классындагы «Стекловидная-24» сорту себилди. Себүү нормасы 1 га 200 кг буудай, 100 кг аммофос берилди.

2020-2021-жылдарда 390 га аянтка күздүк буудай, 10 га жаздык буудай, 90 га жаздык арпа себилди. 2021-2022-жылдарга 900 га аянтка күздүк буудай себүү пландалууда.

Долбоор алкагында 1 трактор, бир учурда үч жумушту аткарган 2 даана үрөн сепкич машина (сеялка) дыйкандарга алынып берилди. Бул техникалар учурда элдин кызматын аткарып келүүдө.

Бул долбоор Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомунун) «Аймактарды комплекстүү өнүктүрүү» программасынын алкагында, Европа Биримдиги жана Германиянын Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү федералдык министрлигинин (BMZ) каржылоосу менен ишке ашырылып жатат. Макаланын мазмуну «Сузак районунун кайракы жерлеринде буудай жана арпа өстүрүү үчүн туруктуу система түзүү» долбоорунун жеке жоопкерчилиги.

- ▲ Салттуу ыкманы колдонуп себүүдө таза киреше – 18, 870 сомду түздү;
- ▲ Түз эгүү ыкмасында таза киреше – 27 500 сом болду.
- ▲ Айырмасы 8630 сомго барды.

Албетте түз эгүү ыкмасы менен экенде чыгаша көп болду, бирок түз эгүүдө жогорку түшүм алуу, топурак кыртышын сактап калуу менен артыкчылыкка ээ болду.





Европа Биримдиги менен биргеликте каржыланат



германия  
КЫЗМАТТАШТЫГЫ  
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Аткаруучу:

**giz** Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH



## Долбоордун туруктуулугу үчүн кооператив түзүлдү



# «Золотой Колос» кооперативи элге кызмат кылат

**Жамгыр болбой – ган болбойт, Тегирмен болбой – нан болбойт.**

Аталган долбоордун туруктуулугун көздөп, ушул жылдын январь айында «Золотой Колос» деген аталышта кооператив түзүлдү. Кооператив мындан ары кайракы аянттарды натыйжалуу иштетүүнү туруктуу улантып кетүү максатында, өзүбүздүн өндүрүштүү колдоп, эл өзү өндүргөн буудайдан ун тартырып пайдаланыш керек деген принципте жумуш баштады.

**Тегирмен Көк-Арт Айыл өкмөтүндөгү Жалгыз-Жаңгак айылына курулат.**

Тегирменден ундун чыгуу көлөмүн сыноо жана дандын сапатын текшерүү үчүн буудай тарттырып, нан жаап, даамдап көрдүк. Мында биринчи жылдагы буудайдын түшүмүнөн 1876 кг буудайды тегирменге тарттырганда, ундун чыгышы – 1357 кгды түздү. 500 кг кебек, 19 кг калдык чыкты. Ун өтө ак эмес, кебектүү, клейковинасы 27%ды түзүп, даамдуу делген баага татыды. Жогорку сорттогу ундарда пайдалуу витаминдер кебек менен чыгып кетип, организмге пайдасы жок экендигин элге жайылтууну эп көрдүк. Буудайдын үрөнү Казакстандан алынып келинген Элита категориясындагы «Стекловидный-24» деген аталыштагы сорттон эгилди.

Долбоорду аткарууда «Сары-Челек» Микрокредиттик Агенттиги (МКА) үрөндү, жер семирткичтерди жана буудайдын зыянкөч-илдеттери менен күрөшүүдөгү препараттарын төмөнкү пайызда элге жеңилдетилген түрдө алып берет. ЖА АКК «Айдабай түз себүү» ыкмасы тажрыйбасы менен бөлүшөт.

«Золотой Колос» кооперативи мындан ары жогоруда аталган ишканалар менен биргеликте жумуш алып барууну, кайракы аянттардын санын көбөйтүүнү көздөөдө.

### КООПЕРАТИВДИН МҮЧӨЛӨРҮНӨ ЖЕҢИЛДИКТЕР:

#### I. ӨНДҮРҮШ КАРАЖАТТАРДЫ САТЫП АЛУУДАН ЖЕҢИЛДИК:

1. Жалпы өндүрүш каражаттардын 50%ын себүү алдында, калган 50%ын оруп-жыйноо мезгилинде төлөөгө мүмкүнчүлүк берүү. Мүчө эместер так төлөйт!
2. Үрөндү, аммофосту, карбамидди наркка жараша, кооперативден 50 тыйындан 1 сомго арзан сатып алат.

#### II. КЫЗМАТТАРДАН ЖЕҢИЛДИК:

1. Сеялка акысы – 400-450 сомго арзан төлөнөт.
2. Диск борона акысы – 250-300 сомго арзан.
3. Жер семирткич чачуу акысын – 100 сомго арзан төлөйт.
4. Опрыскиватель иштетүү акысы – 100 сомго арзан.

#### III. БУУДАЙДЫ САТУУДА КОШУМЧА ПАЙДА:

Буудайды 50 тыйындан 1 сомго чейин кооперативге кымбат сатат. Кооперативге мүчө болууну каалагандар төмөнкү номерлерге чалгыла.

▲ **Курманбек Айыл өкмөтүнөн:**  
0770 95 01 02; 0772 75 38 52;  
0770 44 01 02.

▲ **Көк-Арт Айыл өкмөтүнөн:**  
0773 49 24 94; 0771 26 70 04.

▲ **Кызыл-Туу Айыл өкмөтүнөн:**  
0772 55 01 02; 0770 81 01 02.

▲ **Ырыс Айыл өкмөтүнөн:**  
0772 95 01 02.

«Золотой Колос» кооперативинин жыйналышынын №2 протоколундагы чечимине ылайык, эгерде дыйкандын жери төмөнкү критерийлерге туура келсе кооперативге мүчөлүккө кабыл алат:

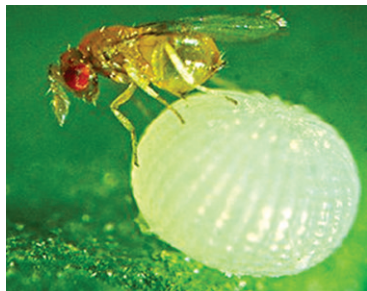
- ▲ Айдоо жери бар;
- ▲ Дан эгиндерин эгип жүргөн;
- ▲ Түз эгүү технологиясына болгон кызыгуусу жана каалоосу;
- ▲ Кооперативдин уставындагы эрежелерге баш ийген;
- ▲ Жери 1 га аянттан кем эмес;
- ▲ Мүчөлүк акыны өз убагында төлөгөн;
- ▲ Эгин талаасын мал-жандыктардан коруйм деген.

Мүчөлүккө кирүү акысы (вступительный взнос) 500 сом. Жылдык мүчөлүк акы 1 га аянттын эсебинде 300 сом болсун деп бекитилди.

Бул долбоор Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомунун) «Аймактарды комплекстүү өнүктүрүү» программасынын алкагында, Европа Биримдиги жана Германиянын Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү федералдык министрлигинин (BMZ) каржылоосу менен ишке ашырылып жатат. Макаланын мазмуну «Сузак районунун кайракы жерлеринде буудай жана арпа өстүрүү үчүн туруктуу система түзүү» долбоорунун жеке жопкерчилиги.

ЖА АКК

## ПАЙДАЛУУ КУРТ-КУМУРСКАЛАР



**Трихограмма**

#### ЭНТОМОФАГДАР.

Буллар пайдалуу курт-кумурскалар. «Энтомофаг» грек сөзүнөн алынган, «энлома» курт-кумурска, «фагос» жейм дегенди түшүндүрөт. Тактап айтканда, курт-кумурскалар менен тамактануучу жырткыч курт-кумурскалар. Өтө улуу препараттардын колдонулушу пайдалуу организмдердин жок болуп кетишине алып келет. Пайдалуу курт-кумурскалардын жок болушу менен табиятта тең салмактуулук бузулуп, зыяндуу курт-кумурскалардын жана кенелердин массалык түрдө көбөйүшүнө шарт түзүлөт. Өсүмдүктөрдү коргоодогу биологиялык ыкма айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизбейт.



**Фитосейулюс**

#### АЛТЫН КӨЗ – Златоглазка.

Жашыл түстөгү, тунук канатчалары бар, көзү алтын түстө жалтырап турган, узун мурутчалары бар пайдалуу курт-кумурска. Булар чөп биттерин (тля) жешет. Алар жай учушкандыктан, туткуч сетка менен тутуп алып, теплицага кое берсе, теплицадагы чөп биттеринен, тактап айтканда, ширден арылат.

#### ЭЛ КАЙДА КӨЧӨТ – Божья коровка.

Чөп биттерин жок кылуу үчүн эң кеңири таралган, биз тааныган кадимки эл кайда көчөт. Ал - өтө пайдалуу курт-кумурска. Бакчаңыздагы зыяндуу чөп биттеринен коргоого жардам берет.



**Алтын көз**

#### ФИТОСЕЙУЛЮС.

Эрте жазда кара топурактын бетинен ачык кызыл түстөгү кичинекей жөргөмүшчөлөрдү көрүп калабыз.

Бул – Фитосейулюс деген жырткыч кене. Аны атайын лабораторияларды көбөйтүп, теплицага кое беришет. Натыйжада теплицадагы желе кенесин (паутиный клещ) жок кылышат. Бул кенелер суткасына 24 желе кенесин жана анын 30 жумурткасын жегенге кудуреттүү.

#### ТРИХОГРАММА.

Бул - өтө майда, 1ммден да кичине өлчөмдөгү пайдалуу чымын. Ал зыяндуу көпөлөктөрдүн жана алма куртунун жумурткасына өз



**Эл кайда көчөт**

жумурткасын таштайт. Зыянкөчтүн жумурткасын табаары менен кабыгын тешип жумурткасын таштап коет. Ушундай жол менен ал сиздин жашылча бакчаңызды коргоого жардам берет.

#### ГАБРОБРАКОН.

Дан өсүмдүктөрүн, помидорду, жүгөрүнү, картошка, кызылча, күн караманы коргоо үчүн колдонулат. Ал трихограмма менен биргеликте пахта, капустанын зыянкөчтеринен коргойт. Ал - улуу мите. Габробракон өзүнүн уусу менен зыянкөч көпөлөктүн малак куртун шал кылып коет да, ага жумурткасын таштайт, андан курттар чыгат да күбөлөрдү жешет. Анын курту күбөлөр менен тамактан-



**Габробракон**

са, чоңдору гүлдүн нектарларын сорушат. Аны биологдордун лабораторияда көбөйтүү жеңил, керек болгон мезгилде талаага алып барып зыянкөчтөргө каршы кое берүүгө болот.

#### ЭСКЕРТҮҮ:

**Жалал-Абад облустук биологдордун лабораториясы.**

Сузак району, Дакан Палван көчөсү, 66.

Сурап билүү үчүн төмөндөгү телефондорго чалсаңыздар болот:

Моб., 0557 603 335;  
0771 292 494.

ЖА АКК



# Буудайга биопрепараттарды колдонуу

**БИОПРЕПАРАТТАРДЫ КОЛДОНУП, БУУДАЙДЫ КООПСUZ ӨСТҮРСӨ БОЛОТ!**

**БИОЛИГНИН** – айыл чарба өсүмдүктөрүнүн өсүүсүн жөнгө салуучу жана иммунитетин, түшүмдүүлүгүн жогорулатуучу касиетке ээ болгон экологиялык таза микробиопрепарат. Биолигнин кыртыштагы органикалык заттарды өсүмдүктөрдүн сиңиришине оңой формасына чейин ажыратууга жардам берет жана алардын өсүүсүн тездетүүчү цитокинин гормонун жана оксигеназа ферменттерин бөлүп чыгарат. Биолигнинди пайдаланганда өсүмдүктөр интенсивдүү өсүп, айлана-чөйрөнүн абиотикалык (куркакчылык, үшүк уруу ж.б.) жана биотикалык (ар түрдүү жугуштуу илдеттер) жагымсыз шарттарга туруктуу болот.

- ▲ Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмүн жогорулатат.
- ▲ Продуктивдүү сабактарынын санын жогорулатып, натый-

жада себүү нормасы 50 кг/га чейин төмөндөйт.

- ▲ Түшүмдү коромжусуз жыйноого болот.
- ▲ Толук кандуу машактын пайда болушун шарттайт жана көңдөй дандар болбойт.
- ▲ Дандын сапаттык көрсөткүчтөрү, протеиндин кармалышы, абсолюттук салмагы жогорулайт.
- ▲ Кара көсөө жана чирик илдеттерине каршы иммунитетти жогорулайт.
- ▲ Биолигнинди айыл чарба өсүмдүктөрүнүн (дан өсүмдүктөрү, жашылча, мөмө-жемиш, пахта, тамеки ж.б.) бардык түрүн жана токой чарба өсүмдүктөрүн өстүрүүдө колдонсо болот.

**КОЛДОНУУ ЫКМАСЫ**

1. Себүү алдында 1 га аянтка коротулган үрөндү 2-4 литр биолигниндин 5-10 литр суу-

дагы эритмеси менен бир күн мурда чылашат. Андан кийин көлөкө жерде кургатып, себүүнү жүргүзөт.

2. Кошумча азыктандырууда 1 га аянтка 10-15 литр биолигнинди 350-400 литр сууга аралаштырып өсүмдүктүн вегетациялык мезгили башталганда, б.а. 5-6 жалбырак пайда болгондо чачыраткыч машинага гербицид менен кошо аралаштырып берсе болот.

3. Биолигнинди пайдалануу менен биокомпост жасаса да болот. Себеби биолигнинди А-26 Эксофиала нигрум ачыткыч козу карындары түзөт. Бул үчүн жыл сайын айдоо жерден чыккан өсүмдүктөрдүн калдыктарын өрттөбөй чогултуп, чуңкурга катмар кылып малдын кыгын, топуракты, биолигнинди аралаштырып, келээрки жылдан органикалык жер семирткич катары пайдаланууга болот.

**ТРИХОДЕРМИН** – айыл чарба өсүмдүктөрүнүн көпчүлүк ооруларына каршы пайдаланылуучу биологиялык препарат болуп эсептелет.

Көпчүлүк илимий изилдөөлөр триходерминдин айыл чарба өсүмдүктөрүнүн тамыр чирик, фитофтороз, ризоктониоз, фузариоз чирги, кара чирик ооруларына каршы колдонгондо жогорку эффективдүүлүгүн көрсөттү. Себеби триходермин табигый антибиотиктерди бөлүп чыгарууга жөндөмдүү. Триходерминдин кыртыштагы органикалык заттарды ажыратып, кыртыштын асылдуулугун жогорулатып, биостимулятордук да касиети бар.

Мындай учурда органикалык жер семирткичтер жана триходерминди кошо берүү менен эң жогорку жыйынтыктарга жетсе болот.

**КОЛДОНУУ ЫКМАСЫ**

1. 1 га аянтка себүү алдында өсүмдүктөрдүн үрөндөрүн (дан өсүмдүктөрү, кызылча, картошка, пахта, тамеки) триходерминдин суу менен аралашмасына чылап (2-4 литр триходерминди +9-10 суу менен аралаштырып), андан кийин көлөкө жерге кургатып, 1-3 күндөн кийин себүүнү баштаса болот.
2. Ал эми жашылча, мөмө-жемиш, гүл өсүмдүктөрүнүн уруктарын 1-2 литр триходерминди 5-8 литр сууга аралаштырып чылап, көлөкө жерде кургатып алгандан кийин сепсе болот.
3. Кошумча азыктандырууда өсүмдүктүн вегетациялык мезгилинде 1 га аянтка 5-7 литр триходерминди 350-400 литр сууга аралаштырып, чачыраткыч машина менен чачыратуу керек.



ЖА АКК

## Буудайдын экономикалык анализи / 1 га аянтка.

№	Агротехникалык ыкмалар	Түз себүү ыкмасы	Салттык ыкмасы	Айырма (+,-)
1.	Айдоо	0 сом	1800 сом	
2.	Малалоо	0 сом	900 сом	
3.	Дискалоо	1300 сом	0 сом	
4.	Үрөн	230 кг x 26 сом = 5980 сом	300 кг x 21 сом = 6300 сом	
5.	Комплекстүү жер семирткич Аммофос	100 кг x 29 сом = 2900 сом	0 сом	
6.	Себүү (Аммофос менен бирге)	2500 сом	900 сом	
7.	Отоо чөптөргө каршы гербицид	1000 сом	1000 сом	
8.	Гербицид чачуу акысы	500 сом	500 сом	
9.	Жер семирткич	Карбамид 100 кг x 26 сом = 2600 сом	Селитра 150 кг x 22.5 сом = 3375 сом	
10.	Карбамид чачуу акысы	500 сом	Селитра 500 сом	
11.	Зыянкечтерге каршы инсектицид	1000 сом	0 сом	
12.	Инсектицид чачуу акысы	500 сом	0 сом	
13.	Түшүм жыйноо, комбайн акысы	3000 сом	3000 сом	
14.	Саманды пресстөө	150 штук x 15 сом = 2250 сом	130 штук x 15 сом = 1950 сом	
15.	Буудайды ташуу	1000 сом	1000 сом	
16.	Салык, соцфонд	100 сом	100 сом	
	<b>ЖАЛПЫ ЧЫГЫМ:</b>	<b>25130 сом</b>	<b>21325 сом</b>	<b>3805</b>
17.	Түшүм /сом	3000 кг x 17 = 51000 сом	2000 x 17 сом = 34000 сом	
18.	Саман	150 шт x 80 сом = 12000 сом	130 шт x 80 сом = 10400 сом	
	<b>ЖАЛПЫ КИРЕШЕ:</b>	<b>63000</b>	<b>44400</b>	<b>18600</b>
	<b>ЖАЛПЫ ЧЫГЫМ:</b>	<b>25130</b>	<b>21325</b>	<b>3805</b>
	<b>ТАЗА ПАЙДА:</b>	<b>37870</b>	<b>23075</b>	<b>14795</b>





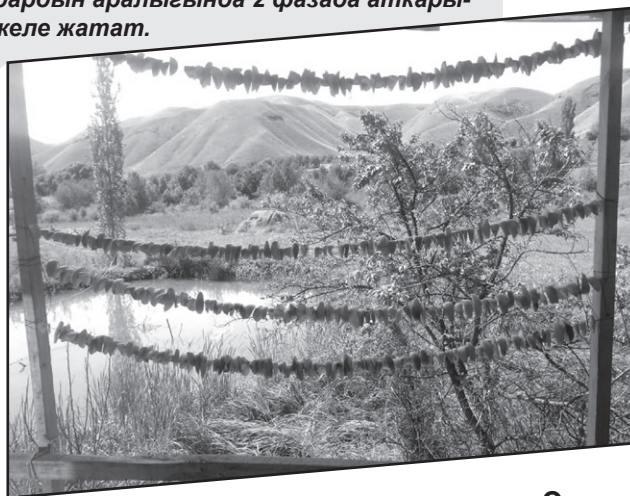
# 5 өлкөнүн арасында Кыргызстан да бар

Кыргыз жери тоолуу аймакта жайгашкандыктан, абасы таза, кышы суук, жайы ысык, аба-ырайы кескин континенталдуу өлкө. Жеринин рельефи мал жаюуга ыңгайланышкандыктан, элдин көпчүлүгү мал чарбачылыгы менен алектенип келишет. Тоолуу аймактарда сугат аянттары аз, суу жетишсиз болгондуктан жергиликтүү калктын көпчүлүгү жашылчаларды эгишпейт. Анын ордуна сууну аз талап кылуучу күн карама, жүгөрү, арпа, буудай, беде эгип келишет.

Алардын айтымында "Бизге жаз кеч келет, эми эгейин деп калганда ба-зарда

деле бышып калат, андан көрө сатып жей-биз деп экпейбиз деле. Тоок баксак жакшы көбөйтө албайбыз, бак-дарактарыбыз жакшы мөмө бербейт, балыктын эти менен 1 жылда 1-2 жолу эле тамактанабыз, түрлөп тамактануу бизде жок. Туура тамактануу боюнча маалыматтарыбыз аз" - дешет.

Жогорудагы аталган көйгөйлөрдү чечүү максатында «Тоолуу Агро-Экосистемаларында азыктануу» долбоору 2015-2021-жылдардын аралыгында 2 фазада аткарылып келе жатат.



Алар чакан долбоорлор боюнча төмөнкүдөй кластерлерге биригип, жумуш алып барышууда:

## ДОЛБООРДУН 1-ФАЗАСЫНДА (2015-2018-жж.)

Кыргызстанда жаш балдар жана аялдар арасында туура эмес тамактануунун өсүшү бирден-бир көйгөй болуп саналат. Анын өсүшү Кыргызстандын өнүгүшүнө узак убакыттар бою кедергисин тийгизип ыктымал. Кыргыз Республикасынын саламаттыкты сактоо Министрлигинин жана ЮНИСЕФдин маалыматтарына ылайык, 5 жашка чейинки балдардын 12,9 пайызы бойлору өспөгөн, 43 пайыз жаш балдар жана 35 пайыз төрөт курагындагы аялдар аз кандуулук менен жабыркап келишет. Кыргызстанда жаш балдардын өлүмүнүн 22 пайызы толук кандуу тамактанбагандыктын себебинен, 18 пайызы туура эмес тамактануу менен жабырланышууда. Тамактануу дагы деле болсо саламаттыкты сактоонун бир бөлүгү болуп келүүдө. Ал өзүнө туура келген башка тармактар менен толук түрдө айкалышпай жатат.

Мындай корунуштордун алдын алуу максатында долбоор алкагында бир топ жумуштар жүзөгө ашты.

2015-жылдын июнь айынан тартып, 2018-жылдын май айына чейин аткарылды. Долбоор 5 өлкөдө: Непал, Перу, Пакистан,

### Долбоордун максаты:

Тоолуу аймактардагы калктын толук кандуу тамак-ашка карата болгон мүмкүнчүлүктөрүн: тамактанууга багытталган мыкты айыл чарба практикаларын; инновациялык ыкмаларын өнүктүрүү жана жайылтуу аркылуу жакшыртууга салым кошуу.

Эфиопия жана Кыргызстанда аткарылды.

Долбоор жергиликтүү, улуттук жана глобалдык деңгээлде улантылып жатат.

Кыргызстан боюнча 30 айылда 10 чакан күнөсканалар курулду, 12 сүт багытындагы эчкилер, 18 мөмө-жемиштерди кургатуучу күнөстүү шкафтар, жарым жапыз көчөттөрдөн 2 чакан бак, балыктарды өстүрүү боюнча 4 көлмө, жөжө чыгаруучу 2 инкубатордук аппарат алынып берилди.

Долбоор алкагында Кыргызстандын бардык аймактарынан 26 консультант тандалып, атайын даярдыктардан өтүштү.

1500 айыл тургундары окуулардан өтүштү, алардын ичинен 86 пайызын аялдар түздү. Алар айыл чарба азык-түлүктөрүн өндүрүүнүн алдыңкы технологияларын, ден соолукка тамактануу, пайдалуу жана улуттук тамак-аштарды даярдоо боюнча окуу-тренингдерден өтүштү.

- ▲ Дыйкандардын чарбасына 63 визит-консультациялар болду;
- ▲ 54 дыйкан тажрыйба алмашуу визиттерине катышты;
- ▲ 7 талаа күндөрү өткөрүлүп, анда 215 киши катышты;
- ▲ Айыл деңгээлинде 8 тегерек стол өткөрүлдү,
- ▲ 1 тегерек стол айыл чарба министрлигинин өкүлдөрү жана улуттук деңгээлде депутаттардын катышуусу менен өттү.

Дыйкандар күнөстүү шкафтарда 60тан 420 килограммга чейин мөмө-жемиштерди кургатышты. Анда кургатылган азык-түлүктөрдүн сапаты жөнөкөйсалттык кургатууга караганда түсү, тазалыгы жана даамдуулугу менен айырмаланды.

Чакан күнөсканаларда жашылча өстүргөн дыйкандар орто эсеп менен 1400 кг бадыраң, 2200 кг помидор жыйнашты. Тамак-ашка колдонгондон артканын сатып, орто эсеп менен 12 000 сом пайда көрүштү.

## ДОЛБООРДУН 2-ФАЗАСЫНДА (2019-2021-жж.)

### МААН платформасы (Mountain Agro-Ecosystems Action Network)

Долбоор алкагында «билим булагы» катарында МААН платформасы түзүлүп, жалпы катталуучулардын саны 1543 адамды түздү. Анын ичинен 1060 аялдар, 483 эркектер. Платформада органикалык айыл чарбасын өнүктүрүү аркылуу туура тамактанууну жөнгө салуу боюнча көптөгөн пайдалуу маалыматтарды жана айыл тургундарынын ийгиликтерин таап, окуй аласыздар. Аткарылган иш-чаралар, уюштурулган окутуулардын видео роликтери, презентациялары жайгаштырылган. Андан тышкары «Питание в Кыргызстане» деген аталышта Facebook баракча, «МААН Кыргызстан» you tube каналы ачылып, ал түйүндөрдө долбоор тарабынан аткарылган иш-чаралар, маалыматтар байма-бай чагылдырылды.

### «Потенциалды Өнүктүрүү Программасы»

Бул программа 2 этапта өттү.

#### 1-ЭТАП:

2019-жылы туура тамактануунун тамырын жайылтуу үчүн тренерлердин потенциалын өнүктүрүү максатында сынак жарыяланды. Мында Кыргызстанда жана Тажикстанда долбоорду жүзөгө ашырып жаткан ишканалардан тренерлер сынакка катышты. Натыйжада 25 тренер тандалып алынды. Бул тренерлер май айында Потенциалды Өнүктүрүү Программасынын алкагында дасыккан тренерлер тарабынан билим-шыктарын жогорулатышты. Жалпысынан Кыргызстандан 4, Тажикстандан 1, жалпы 5 команда түзүлдү.

#### 2-ЭТАП:

Командалар сынак жарыялоонун негизинде, айылдардан 125 Айылда Кызмат Көрсөтүүчүлөрдү (АКК) тандап алышты. Ар бир команда 25тен АКК менен ийгиликтүү жумуштарды алып барышты. Тандалып алынган АККлар 3 күндүк окуулардан өтүшүп, өздөрү жазып, утуп алган чакан долбоорлорун жүзөгө ашыруу үчүн пландарын түзүштү. Тандалып, окутулган 125 АККлар өз ара жардамдашуу топторун түзүп, ар топто 20дан элеттик тургундар камтылды. Демек 2500 айыл тургундары чакан аянттан коопсуз жана мол түшүм алууга болоорун билишти. Алар туура тамактануу боюнча билим-шыктарга ээ болушуп, туура тамактануунун негиздерин үйрөнүштү. Кээ бир үй-бүлөлөр туура тамактануу жолуна өтө башташты.

Жактырылган идеяларды долбоор колдоого алып, ар бир АККга бизнес идеяларына жараша керектүү жабдыктар алынып берилди.

- ▲ Сүт багытындагы эчкилерди багуу;
- ▲ Күнөсканада жашылчаларды жана көк чөптөрдү өстүрүү;
- ▲ Чакан аянттарда органикалык ыкма менен жашылчаларды өстүрүү;
- ▲ Күнөстүү кургактыктарда жашылча-жемиштерди кургатуу;
- ▲ Кондитердик азыктарды үй шартында даярдоо;
- ▲ Бал аарычылык;
- ▲ Багбанчылык;
- ▲ Балык чарбасы;
- ▲ Органикалык жер семирткичтерди үй шартында өндүрүү (биогурус, компост ж.б.).

АККлар чакан долбоорлорун аткарууда жакшы натыйжаларга жетишүүдө. Элдерге инновациялар жайылтылууда, ийгиликтер жаралууда. АККлардын ийгиликтерин көрүп, кызыккан адамдар күнөскана куруп, эчки сатып алып, жашылчаларды чакан жашылча бакчасына эгип, өздөрүнүн тамактануусун жакшыртууда.

«Бал аарычылык» жана «Сүттү эчкилерди багуунун сырлары» деген аталышта 2 китепче жарык көрдү.

2021-жылдын май айында ар бир АКК өздөрүнүн отчетторун тапшырып, бетме-бет жолугушуу, тажрыйба алмашуу иш-чаралары жүргүзүлдү.

Бул долбоор Кыргызстан, Непал, Индия, Пакистан, Тажикстан, Перу, Эфиопия, Эквадор мамлекеттеринде ишке ашырылууда. Долбоор Кыргызстанда Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы, Био Сервис, BIO KG коомдук фонддору менен биргеликте аткарылууда.

Төмөнкү сылканы басып кирип, катталып, туура тамактануу боюнча пайдалуу маалыматтарды окусаңыздар болот!  
<https://maan.ifoam.bio/display/KYR>

Насипа МАМАСАЛИЕВА

Долбоор Жалал-Абад, Ош, Ысык-Көл, Чүй жана Талас облустарындагы 30 айылды камтыды.



# Кайраккы аянттарда «Түз себүү»



Аткаруучу:  
**giz** Deutsche Gesellschaft  
Zusammenbau (GIZ) GmbH

Германия  
Кызматташтыгы  
DEUTSCHE ZUSAMMENBAUVEREIN

Өсүм-  
гүктүн  
түрү

Үрөндү тээрилоо,  
гарылоо

Даяктангыруу

Өсүмгүктү коргоо  
(Жумушчу суюктук 250-300 л/га)

Түшүм жыйноо.  
Сатуу

## КУЗДУК БУУДАЙ

**АВГУСТ**

- Тебуканазол (Раксил) – 400 мл/1 тонна үрөнгө
- Триходермин – 4 л/1 тонна үрөнгө
- Биолигнин – 4 л/1 тонна үрөнгө

**ОКтябрь, НОябрь**

- Себүү:
  - Үрөн – 220 кг/га,
  - Аммофос – 150-200 кг/га
  - Калий (д.в.) – 60 кг/га
  - Айдоо жок.
  - Малалоо жок.

**МАРТ**

Карбамид – 150 кг/га

**АПРЕЛЬ**

Отоо чөптөргө – ГЕРБИЦИД

- 1 үлүш (сойлок, кумай) – **Топик** (глюдинафон-про-паргил) – 300 г/га.
- 2 үлүш (кара ноют, кекире) – **Гранстар** (трибенурон-метил) – 10-25 г/га.
- Дезормон** (2,4-Д амминная соль) – 0,6-1 л/га.

Гербициддер же башка пестициддер менен бирге чачуу

Триходермин – 10-12 л/га ар кандай илдеттерге каршы.  
Биолигнин – 10-12 л/га сти-мулятор, өсүүсүн, чыйлоосун жакшыртуучу.

**МАЙ-ИЮНЬ**

ИЛДЕТТЕРГЕ – ФУНГИЦИД

Зыянкөчтөргө – ИНСЕКТИЦИД

- Чөп биттери (глы), трипс – **Терасон**, **Конфидор** (имидаклоприд) – 350 мл/га, **Мостилан** (ацетамиприд) – 150 г/га.
- Черепашка – **Фастак** (альфа-циперметрин) – 0,1-0,15 л/га, **БИ-58** (диметат) – 0,5-0,75 л/га

Кара көө – Раксил (тебуканазол) – 0,2-0,25 л/тонна үрөнгө  
Заң илдеги (ржавчина) – **Рекс Дуо** (эпоксиканозол) – 0,6 л/га  
Ак кебер (мучнистая роса) – **Тилт** (пропиконазол) – 0,5 л/га

**МАЙ**

Чөп биттери (глы), трипс – **Терасон**, **Конфидор** (имидаклоприд) – 350 мл/га, **Мостилан** (ацетамиприд) – 150 г/га.  
Черепашка – **Фастак** (альфа-циперметрин) – 0,1-0,15 л/га, **БИ-58** (диметат) – 0,5-0,75 л/га

**ИЮЛЬ**

- Бугуай ганын «**ЗОЛОТОЙ КОНОС**» кооперативи сатып алат.
- Тегирменгө кебектүү үн өнүрүлөт.
- Эв өзөрү өнүргөн бугуайын үнү менен камсыз болот.

## ЖАЗДЫК АРПА

**ФЕВРАЛЬ-МАРТ-АПРЕЛЬ**

- Тебуканазол (Раксил) – 400 мл/1 тонна үрөнгө
- Триходермин – 4 л/1 тонна үрөнгө
- Биолигнин – 4 л/1 тонна үрөнгө

**МАРТ-АПРЕЛЬ**

- Себүү:
  - Үрөн – 220 кг/га,
  - Аммофос – 150-200 кг/га
  - Калий (д.в.) – 60 кг/га
  - Айдоо жок.
  - Малалоо жок.

**АПРЕЛЬ-МАЙ**

Карбамид – 100 кг/га

**АПРЕЛЬ**

- 2 үлүш (кара ноют, кекире) – **Гранстар** (трибенурон-метил) – 10-25 г/га.
- Дезормон** (2,4-Д амминная соль) – 0,6-1 л/га.

Гербициддер же башка пестициддер менен бирге чачуу

Триходермин – 10-12 л/га ар кандай илдеттерге каршы.  
Биолигнин – 10-12 л/га стимулятор, өсүүсүн, чыйлоосун жакшыртуучу.

**МАЙ**

- Кара көө – Раксил (тебуканазол) – 0,2-0,25 л/тонна үрөнгө
- Заң илдеги (ржавчина) – **Рекс Дуо** (эпоксиканозол) – 0,6 л/га
- Ак кебер (мучнистая роса) – **Тилт** (пропиконазол) – 0,5 л/га

**МАЙ**

Чөп биттери (глы), трипс – **Терасон**, **Конфидор** (имидаклоприд) – 350 мл/га, **Мостилан** (ацетамиприд) – 150 г/га.  
Черепашка – **Фастак** (альфа-циперметрин) – 0,1-0,15 л/га, **БИ-58** (диметат) – 0,5-0,75 л/га

Тыгыз ныкталган топурак  
Тапталган топурак катмары (плужная подшва)  
Айдоо астындагы тапталган катмар

## БЕДЕ

**ЯНВАРЬ-ФЕВРАЛЬ**

- Беде үрөндүн сертификаты болушу керек.
- Өздүк үрөндү дарылоо:
  - Тирам Топ СП (ТМТД) 6-8 л/тонна үрөнгө (10 л жумушчу суюктука аралаштырыл чачуу).
  - Ризобийум (препарат Ризо-Фикс) 200 г/25 кг беде

**МАРТ**

«Өздөкөн» Агротүрк севлика же колдоо себүү.

- Үрөн 25 кг/га.

**МАРТ**

Беде биринчи жылкы арпа менен бирге себилет, арпанын түшүмү алынат.

- Аммофос 200 кг/га севлика менен (бедеге 3 жылга).
- 3 жыл катар бедедин түшүмүнөн кийин күздүк буудай себүүгө болот.

**АПРЕЛЬ**

Сары чырмаоко (Повилика) каршы:

- Пивот (имазетапир) – 1 л/га
- Керб (пропиазалид) – 2-3 л/га, сары чырмаок чыккан жерге гана (локально).

**МАЙ**

Бедедин сабактануу убактында, 10-15 см жеткенде 1%ДУУ Бор-дос суюктугун (эритме: 200 л суу, 2 кг көк-таш, 2 кг аки таш) 2 жолу чачат 1 гектара.

- Бедеге илдет түшө электе; 8-10 күндөн кийин кайталанат; 1-орум 15-20 см кезинде.

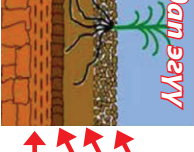
Өсүү мезгилинде курт түшсө:

- Карат** (лямбда-цигалотрин) – 0,4 л/га.
- Клейпто** (эмоментин бензонат) – 0,3-0,4 кг/га.
- Фитонормус** коңузга каршы:
- Нурел** **Люкс** же **Циперфос** – 0,3-0,5 л/га (д.в. хлотирипирфос, циперметрин).
- Фастоп** – 0,1-0,15 л/га (альфа циперметрин).

Тыгыз ныкталган топурак  
Тапталган топурак катмары (плужная подшва)  
Айдоо астындагы тапталган катмар

## ТҮЗ СЕБҮҮНҮН АРТЫКЧЫЛЫКТАРЫ:

Жердин гумус катмары, микроорганизмдери сакталат. Түшүм жогору болот, жерде нымдуулук сакталат. Алдыңкы катмар (20-30 см) тапталбайт (плужная подшва). Өсүмдүктүн тамыры терең кетип, жакшы чайлайт. Дыйкандардын убактысы, каражаттары үнөмдөлөт. Келечек муунга курдуу топурак калтырабыз.



Тыгыз ныкталган топурак  
Тапталган топурак катмары (плужная подшва)  
Айдоо астындагы тапталган катмар

Бул басылма Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомуну) «Аймак-тарды комплекстүү өнүктүрүү» программасынын алкагында, Европа Биримдиги жана Германиянын Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү федералдык министрлигинин (BMZ) каржылоосу менен

«Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы» КФ «Сузак районунун кайракы жерлеринде буудай жана арпа өстүрүү үчүн туруктуу система түзүү» долбоорун алкагында басылгып чыгарылды. Басылманын мазмуну Жалал-Абад регионалдык Айылдык кызматынын жеке жоопкерчилигинде.

Байланыш  
Учун телефон  
номерлери:

